

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.9>**М. О. Пижова**

доктор юридичних наук, доцент,
проректор з наукової роботи
Державного податкового університету

С. І. Шкабко

кандидат історичних наук,
державний експерт експертної групи з європейської інтеграції
директорату європейської інтеграції, бюджетування та узгодження політик
Міністерства освіти і науки України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ ТА РОБОТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджується питання суміщення навчання і роботи студентами закладів освіти. Також висвітлюється питання моніторингу реалізації випускниками закладів освіти права на працю, яким чином вони його здійснюють, наскільки молоді фахівці включенні до сучасного ринку праці. Автор аналізує перехід від вищої школи до роботи в зарубіжних країнах через ринкову трансформацію. Зроблено висновок, що закордоном випускники закладів вищої освіти досліджуються з точки зору їхніх інвестицій у людський капітал, позначених як «позиція подвійного статусу», коли студенти навчаються та працюють одночасно та набувають досвіду роботи під час навчання.

Реалізовано спробу дослідити причини суміщення навчання і роботи студентами, враховуючи історичний аспект. Виявлено, що на спочатку ці дослідження давали позитивні ремарки, оскільки було твердження, що таким шляхом студенти покращують свій фаховий рівень. Однак більш пізні дослідження стали доводити, що мотивація студентів викликана підняттям вартості життя, тотальним нав'язуванням вищої освіти і це все призводить до погіршення успіхів у навчанні. Виявлено, що студенти все частіше віддають перевагу роботі, а не навчанню.

Досліджувалися позиції науковців щодо порушеного питання у Сполучених Штатах Америки, Естонії, Чехії, Іспанії, Польщі.

Акцентовано увагу, що всесвітня пандемія внесли свої значні корективи у дослідження порушеного питання. Резюмується, що розвиток дистанційного навчання, безумовно, є позитивним явищем, однак якщо таке навчання є якісним.

Автором зроблено висновок, що Україна має враховувати досвід зарубіжних країн, і посилити дослідження в цій сфері, оскільки зараз в умовах тотальної внутрішньої та зовнішньої міграції під час дії правового режиму воєнного часу – це має стати одним із важливих пріоритетів держави, оскільки від цього залежить збереження трудового потенціалу країни, який працює для спільної перемоги та відбудови нашої держави в майбутньому.

Ключові слова: право на освіту, право на працю, гарантії трудових прав, працевлаштування, ринок праці, зайнятість, молоді спеціалісти, молоді фахівці, випускники закладів освіти, професійні якості, рівень знань, освітній рівень.

Постановка проблеми. Сьогодні працюючі студенти та аспіранти є скоріше нормою, а не виключенням. Тотальне нав'язування певних стандартів, «шаблонна» необхідність отримання вищої освіти призводить не тільки до збільшення мережі закладів вищої освіти, які мають дуже незначну кількість контингенту здобувачів. А це все ще штовхає студентів до того

як вони стануть випускниками закладів вищої освіти шукати собі підробіток і займати своє місце на ринку праці.

Цей феномен поєднання навчання та роботи серед студентів, випускників закладів вищої освіти вивчається з різних аспектів. Так, наприклад, з точки зору освітньої політики, в 2022 році у нас в країні вперше проводився моніторинг

зайнятості випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти і визначення показника працевлаштування для Формули розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти. З соціально-економічного аспекту це питання досліджується, оскільки воно прямо впливає на економіку держави, політичний аспект відображає ступінь використання трудового потенціалу кадрів вищої кваліфікації (це стосується випускників закладів вищої освіти) та студентів, які суміщають навчання з роботою.

Мета статті – дослідити досвід зарубіжних країн в аспекті поєднання студентами, випускниками закладів вищої освіти навчання та роботи.

Виклад основного матеріалу. Саме тому перехід від вищої школи до роботи в зарубіжних країнах є важливою темою дослідження через ринкову трансформацію. Закордоном випускники закладів вищої освіти досліджуються з точки зору їхніх інвестицій у людський капітал, позначених як «позиція подвійного статусу», коли студенти навчаються та працюють одночасно та набувають досвіду роботи під час навчання. Так, виділяються дві форми цієї діяльності: навчальна та ненавчальна робота. Дослідження відбуваються, по-перше, у порівнянні наявності позиції подвійного статусу. По-друге, впливу трудової діяльності під час навчання на вступ на ринок праці досліджується за допомогою двох залежних змінних: тривалості часу, необхідного випускникам, щоб знайти роботу, і якості першого місця роботи з точки зору відповідності між освітою та роботою.

Маємо відзначити, результати показують, що поява подвійних статусних позицій для випускників відповідає інституційній трансформації та дерегуляції системи вищої освіти та ринку праці. Вплив набутого досвіду роботи також залежить від країни та залежить від інституційних та індивідуальних особливостей [1].

Якщо ми говоримо про поєднання навчання і роботи, то іноді воно може сприйматися як американський ідеал, наприклад так зазначають С. Рігерт, К. Бойл, Д. Еш, однак це є необхідністю. У США спостерігається зростаючі масштаби оплачуваної зайнятості студентів. Встановлено, що за період близько 40 років частка тих, хто шукав роботу ще під час навчання в коледжі, зросла до такої міри, що понад 50% студентів віком до 24 років працювали протягом навчального року. Стає очевидним, що студенти більше не можуть повністю зану-

рюватися в академічне навчання. Дослідниця С. Клейтон [2] говорить про те, що на збільшення кількості працюючих студентів вплинули такі фактори: оплата праці, норма прибутку від досвіду роботи, норма прибутку від академічних знань, здібності студентів, зростання вартості навчання та необхідність брати кредит, зміна економічних умов, зокрема зміна оплати праці, зміни в демографічній структурі студентів та реалізація Федеральної програми трудового навчання.

С. Гелаберт [3], яка вивчала порушене питання в Іспанії, вказує, що частка студентів, які працюють під час навчання, зростає під час економічної кризи.

Збільшення кількості працюючих студентів також спостерігається у Великій Британії та Канаді. Водночас, в Естонії можемо відзначити про вищий відсоток працюючих студентів, але переважно на магістерських програмах.

М. Бееркенс, Е. Магі, та Л. Лілл [4], вивчаючи причини працевлаштування в Естонії, наголосили на таких причинах, що зумовлюють шукати роботу ще під час навчання в коледжі, згрупувавши їх у чотири категорії:

1) матеріальні, пов'язані з необхідністю покривати витрати на навчання та зміною стилю життя, орієнтованого на споживання;

2) сприятливі умови з боку попиту на робочу силу структурні зміни, що відбуваються в країнах з економікою, що розвивається, внаслідок чого з'являється велика кількість робочих місць з неповною зайнятістю, низькооплачуваних і таких, що вимагають низькооплачуваних робочих місць, що вимагають значної гнучкості та здатності до швидкого навчання;

3) зміна характеру навчання, яке стало більш доступним для представників різних соціальних груп, у тому числі менш заможних, у поєднанні з більш гнучкими умовами навчання, наприклад, меншою кількістю годин, проведених в університеті;

4) необхідність набуття професійного досвіду та побудови соціальних мереж, які б допомогли знайти хорошу роботу після закінчення навчання. Автори вважають це явище важливим з двох причин, які потребують вирішення: збільшення кількості працюючих студентів може бути проявом погіршення матеріального становища студентів – складний доступ до стипендій, обмежена допомога сім'ї тощо, а також може становити загрозу для академічної успішності через менший час, присвячений навчанню та контактам з викладачами. Обидва розглянуті

вище підходи також демонструють відмінності у підході до проблеми між країнами залежно від рівня їхнього розвитку та специфічних умов, пов'язаних з демографічною ситуацією та оплатою за навчання.

Ще один цікавий напрямок дослідження у цій сфері це причина, яку озвучує Л. Перна [5] у своїй праці, а саме виявлення зв'язку між рішенням студентів шукати роботу та їхнім соціальним походженням. Тобто, зайнятість студентів може бути пов'язана з освітою їхніх батьків. Студенти, батьки яких мали вищу освіту, працювали менше годин на тиждень, ніж інші, звідси впливає припущення, що студентська зайнятість залежить від соціального класу. Крім того, студенти з більш заможних сімей отримували вищу заробітну плату. Таким чином, рішення студентів працювати та їхнє соціальне походження пов'язані між собою те, як вони розвивають свій людський капітал, залежить від того, з якого соціального класу вони походять, і як вони можуть використовувати свій людський капітал для досягнення фінансових цілей.

У свою чергу дослідниця В. Пінто [6] у своєму дослідженні, проведеному у Франції, довела, що студентська зайнятість може сприяти відтворенню соціальної нерівності, залежно від виду виконуваної діяльності та впливу оплачуваної роботи на академічну успішність.

Висока вартість життя зробила роботу необхідною частиною університетського життя багатьох чеських студентів – часто на шкоду їхньому навчанню.

У цьому напрямку відбуваються постійні європейські дослідження, так дослідницька компанія Eurostudent виявила [7], що 92 відсотки студентів університетів у Чехії працюють паралельно з навчанням. І понад 60 відсотків тих студентів, які працюють, повідомили, що працюють під час лекцій чи викладання.

Звичайно, ми добре розуміємо, що робота в університеті може зашкодити освітньому майбутньому молоді людини і що трудові відносини можуть стати причиною того, що студент не закінчить навчання в університеті. Так, дослідження Eurostudent показало, що близько 10 відсотків чеських студентів, які працюють понад 20 годин на тиждень, розглядають можливість покинути університет.

Навчання в державних університетах Чехії є безкоштовним, але позики, гранти та стипендії, які надаються студентам у країні, відносно низькі. Дослідження Інституту демократії та економічного аналізу 2021 року показало,

що «лише дуже невелика частка» студентів отримувала стипендії, які надають «лише мінімальну» фінансову допомогу.

Ми розуміємо, що динамічність освіти наштовхує уряди багатьох країн до реформування їхньої освітньої політики. Так, Урядова Національна економічна рада Чехії нещодавно запропонувала запровадити плату за навчання в чеських державних університетах. Це, мовляв, покращило б рівень викладання.

Однак Міністр освіти Чехії Влідімір Балаш в офіційних джерелах повідомляє, що студенти можуть не захотіти вчитися в університеті. І підтвердженням цього є негативна критика чеського студентства щодо зазначеної ініціативи.

Якщо ми будемо враховувати історичний аспект в оцінці досліджень, то побачимо, що більш ранні публікації демонстрували позитивний вплив зайнятості під час навчання на рівень оплати праці після закінчення навчання [8]. У цьому підході домінувало переконання, що помірна робота позитивно впливає на рівень людського капіталу (знання, навички, досвід, звички), навіть якщо працюючі студенти витрачають менше часу на навчання, а робота асоціюється з вищими заробітками після завершення навчання. У свою чергу науковець С. Стівенсон [9] з інших підходів досліджував вплив студентської роботи на окремі елементи людського капіталу студента, зазначивши, що робота під час навчання призводить до того, що студенти стають незалежними і допомагають їм розвивати соціальні компетенції, пов'язані з роботою. Детальні дослідження джерел вищих заробітних плат випускників, які поєднували навчання з роботою, через багато років провів у США Р. Ормістон [10], який спробував довести, що студенти, які працюють під час навчання, розвивають елементи людського капіталу, специфічні для певних посад, і високо цінуються на ринку праці. Однак йому не вдалося однозначно довести, що специфічні навички, розвинуті під час роботи, корелюють із заробітною платою, отриманою після закінчення навчання. Зрештою, результати його дослідження вказували на розвиток загального людського капіталу на роботі під час навчання. Дослідження Р. Ормістона, однак, показало ще одну важливу залежність від професії, оскільки специфічні навички викладалися у випадку студентів, зайнятих у будівництві. Тому варто брати до уваги відмінності, засновані на галузі навчання та характері оплачуваної роботи, що виконується під час навчання. Інше дослідження,

проведене Т. Тролінім в США [11], підтвердило потенційний вплив типу професійного досвіду (робота на кампусі, робота за межами кампусу, проходження стажування або практики), а також кількості годин зайнятості під час навчання в коледжі на кар'єрне просування студентів протягом чотирьох років після закінчення навчання. Варто також зазначити, що студенти, які шукали роботу, обирали посади, які не потребували спеціальних знань (некваліфікована робота або фізична праця), що, скоріше, суперечить можливості розвитку професійно-специфічного людського капіталу. Однак вони проводили своє дослідження в іншій країні.

Як показано вище, дослідження щодо поєднання навчання та роботи проводилися в різних країнах, у різні періоди часу, для різних циклів навчання. Тому не дивно, що в таких результатах виникають відмінності та суперечності. Ці висновки обґрунтовують необхідність подальших поглиблених досліджень щодо вибору студентами шляхів працевлаштування ще під час навчання в коледжі та університеті та наслідків таких рішень.

Результати проведених до цього часу досліджень причин і наслідків поєднання навчання з роботою, незважаючи на цінні висновки, викликають багато сумнівів. Перш за все, здається, що мотивація студентів не обов'язково зумовлена необхідністю забезпечити собі щоденний дохід.

У деяких країнах, таких як Естонія, Чехія та Польща, ситуація на ринку праці та, зокрема, очікування роботодавців призводять до того, що сам по собі диплом, навіть з хорошими оцінками або вчасно отриманий, не є достатнім показником знань та навичок. І це пояснюється концепцією сигналізації ринку праці. Роботодавці в цих країнах цінують професійний досвід більше, ніж вищу освіту, тому його відсутність є однією з головних причин високого рівня безробіття серед випускників. Одним із факторів, що сприяють цьому, є фільтровий підхід як базова модель управління людськими ресурсами та відносно небажання роботодавців інвестувати в працівників, особливо в молодих спеціалістів. Доречі, така тенденція спостерігається і в Україні. Коли роботодавець хоче молодого фахівця, але вже із значним досвідом роботи.

Викликає сумніви і зосередженість досліджень на впливі роботи на результати навчання. Оцінка досягнень студентів (оцінки) є суб'єктивною, вона може відрізнятися від уні-

верситету до університету, або навіть між групами в одному університеті та факультеті. Іноді студенти багато вчаться і мають низькі оцінки або навіть не складають іспити. Тому видається більш значущим, якщо студенти самі вказують на те, що вони мають проблеми з поєднанням навчання з роботою і їм потрібно надолужити пропущене в університеті, що не обов'язково відображається в оцінці. Це особливо важливо, якщо вони хотіли б змінити свою ситуацію, але не можуть, що може спричинити певний ступінь розчарування. На жаль, така інформація відсутня в існуючих дослідженнях. Іншим питанням, яке може викликати певне занепокоєння, є спосіб оцінювання успішності студентів в університеті. Важливим фактором є ставлення викладачів університету до поєднання навчання та роботи, особливо їхній оптимізм щодо поєднання навчання з роботою, оскільки сприятливе ставлення може розглядатися студентами як стимул для пошуку роботи під час навчання.

Ми всі маємо пам'ятати, що якщо ми говоримо про результати дослідження порушеного питання з історичного аспекту, то важливою точкою початку нової хвилі досліджень щодо навчання та роботи стала світова пандемія, оскільки вона внесла дуже значні корективи в освітній процес. Розвиток дистанційного навчання, безумовно, є позитивним явищем, однак якщо таке навчання є якісним. Оскільки з розвитком дистанційного навчання з'явилася і певна байдужість до навчання зі сторони студентів, оскільки з'явився час на роботу, і зі сторони викладачів, оскільки полишені прямого контакту зі студентом.

Висновки. Таким чином, це все підводить нас до того, що питання суміщення навчання і роботи, реалізації випускниками закладів освіти права на працю, постійний моніторинг включення студентів, аспірантів, випускників закладів освіти в сучасний ринок праці, їх позиції на ньому є окремим важливим курсом державної політики збереження та розвитку людського капіталу. Наша країна має враховувати досвід зарубіжних країн, і посилити дослідження в цій сфері, оскільки зараз в умовах тотальної внутрішньої та зовнішньої міграції під час дії правового режиму воєнного часу – це має стати одним із важливих пріоритетів держави, оскільки від цього залежить збереження трудового потенціалу країни, який працює для спільної перемоги та відбудови нашої держави в майбутньому.

Список використаної літератури:

1. R. Peter and E. Saar/ Study and work: the impact of the «dual status position» on the process of graduates' entry into the labor market in CEE countries *European Sociological Review*//vol. 28, No. 6, Special Issue: Central and Eastern Europe – Higher Education and Labor Markets in Transition (DECEMBER 2012), pp. 742–754.
2. Scott-Clayton, J. (2012). What explains trends in labour supply among us undergraduates? *National Tax Journal*, 65(1), 181–210.
3. Sanchez-Gelabert A., Figueroa M., & Elias M. (2017). Working whilst studying in higher education: the impact on the economic crisis on academic and labour market success. *European Journal of Education*, 52(2), 232–245.
4. Beerkens, M., Magi, E., & Lill, L. (2011). University studies as a side job: causes and consequences of massive student employment in Estonia. *Higher Education*, 61(6), 679–692.
5. Perna, L. W. (2010). Conclusions and recommendations for policy, practice and future research. In L.W. Perna (Ed.), *Understanding the working college student. New research and its implications for policy and practice* (pp. 283–308).
6. Pinto, V. (2010). Students employment and social inequalities in higher education. *Social Science Research Acts/Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 183, 58–71.
7. More than 90 percent of Czech students work in parallel with their studies URL : <https://www.expats.cz/czech-news/article/over-90-percent-of-czech-students-work-alongside-study>
8. Ruhm, C. J. (1997). Is high school employment consumption or investment? *Journal of Labor Economics*, 15(4), 735–776.
9. Stephenson, S. P. J. (1981). In-school labor force status and post-school wage rates of young men. *Applied Economics*, 13, 279–302.
10. Ormiston, R. (2016). Does high school employment develop marketable skills? *Journal of Labor Research*, 37(1), 53–68.
11. Trolan T. L., Jach E. A., & Snyder K. F. (2018). Connecting college and work: examining the relationship between students' college employment experiences and their professional and career attitudes. *Journal of Education and Work*, 31(4), 366–380.

Pyzhova M. O., Shabko S. I. Legal regulation of the combination of study and work: foreign experience for Ukraine

The article examines the issue of combining study and work by students of educational institutions. The author also highlights the issue of monitoring the realization of the right to work by graduates of educational institutions, how they exercise it, and the extent to which young professionals are included in the modern labor market. The author analyzes the transition from higher education to work in foreign countries through market transformation. It is concluded that graduates of higher education institutions abroad are studied in terms of their investment in human capital, designated as a «dual status position», when students study and work simultaneously and gain work experience during their studies.

An attempt is made to explore the reasons for combining study and work by students, taking into account the historical aspect. It was found that at first these studies gave positive comments, as it was argued that in this way students improve their professional level. However, later studies began to prove that students' motivation is caused by the rising cost of living, the total imposition of higher education, and this all leads to a deterioration in academic performance. It was found that students increasingly prefer work to study.

The positions of scientists on this issue in the United States of America, Estonia, the Czech Republic, Spain, and Poland were studied.

It is emphasized that the global pandemic has made significant adjustments to the study of the issue. The author summarizes that the development of distance learning is certainly a positive phenomenon, but only if such learning is of high quality.

The author concludes that Ukraine should take into account the experience of foreign countries and intensify research in this area, since now, in the context of total internal and external migration during the wartime legal regime, this should become one of the important priorities of the State, since it is essential for preserving the country's labor potential working for the common victory and reconstruction of our State in the future.

Key words: *right to education, right to work, guarantees of labor rights, employment, labor market, employment, young professionals, young specialists, graduates of educational institutions, professional qualities, level of knowledge, educational level.*